

almanah

51-52

Na osnovu mišljenja Ministarstva kulture Republike Crne Gore
br. 03-780/2 od 3.7.2000. godine časopis je trajno oslobođen
plaćanja poreza na promet

Podgorica, 2011.

Osnivač i izdavač
UDRUŽENJE "ALMANAH" PODGORICA

Osnivač i prvi urednik "Almanaha"

HUSEIN BAŠIĆ

Urednik
ŠERBO RASTODER

Redakcija:
ZUVDIJA HODŽIĆ, ATVIJA KEROVIĆ, MILIKA PAVLOVIĆ,
ŠERBO RASTODER, ASIM DIZDAREVIĆ, SENAD GAČEVIĆ,
ESAD KOČAN, SULJO MUSTAFIĆ, ADNAN ČIRGIĆ

Izvršni direktor
ATVIJA KEROVIĆ

Lektura:
ZUVDIJA HODŽIĆ
SULJO MUSTAFIĆ

Cijena broja 10 €

Korice
Kupola Husein-pašine džamije u Pljevljima
Detalj minijature na margini Kur'ana u pljevaljskoj džamiji

almanah

ČASOPIS ZA PROUČAVANJE, PREZENTACIJU I ZAŠTITU
KULTURNO-ISTORIJSKE BAŠTINE BOŠNJAKA/MUSLIMANA

51-52

ISSN 0354-5342
Podgorica, 2011.

SADRŽAJ

Baština

Jusuf el-Karadavi, <i>Hasais al- amme fi al-islam Opšte odlike islama</i>	7
Dragana Kujović, <i>Smail-aga Čengić između dva epska portreta</i>	43
Maksut Dž. Hadžibrahimović, <i>Značenje i porijeklo toponima Olcinium-Ulqin-Ulcinj</i>	53
Zećir Ramčilović, <i>Bošnjaci u Republici Makedoniji – diskriminacija; tolerancija; obrazovanje i jezik; prtipicacija i integracija</i>	65
Mirsada Šabotic, <i>Čojstvo i junaštvo Mujage Sutovića</i>	93
Fatih Hadžić, <i>Najstarije džamije u Rožajama</i>	103

Istorija

Karol Kujawa, <i>The Slavic Muslims in Croatia. Problem of national identification of the Slavic Muslims in Croatia</i>	105
Adnan Pepić, <i>Opis Pljevalja, Kolašina, Bijelog Polja i Berana iz 1910. godine</i>	129
Karol Kujawa, <i>The Slavic Muslims in Croatia. Problem of national identification of the Slavic Muslims in Croatia</i>	143

Aktuelnosti

Hamdija Šarkinović, <i>Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini</i> ..	153
--	-----

Književnost

Rašid Durić, <i>Njegošev Gorski vijenac kroz stileme turcizme i bošnjačko-muslimansku recepciju</i>	167
Suada Džogović, <i>Odbrana Meše</i>	191
Nedžib Vučelj, <i>Sandžački pisci u Bosanskoj Krajini</i>	201
Esad Bajtal, <i>UJED ZMIJE SJEĆANJA Hommage dostojanstvu i bolu majki Srebrenice</i>	209
Džemaludin Latić, <i>Careve oči</i>	219
Jasmina Hanjalić, <i>Na putu ka odredištu</i>	247
Faiz Softić, <i>Poezija</i>	255
Saladin Burdžović, <i>Poezija</i>	259
Sead Ramdedović, <i>Priče</i>	263
Kujević Beća Sulejman, <i>Umihana</i>	269
Redžep Nurović, <i>Put dosuđeni</i>	271

Dokumenti

- Šerbo Rastoder, *Jedan dokument o iseljavanju muslimana iz pljevaljskog sreza* 275
- Jakub Durgut, *Dokument o načinu uništavanja arhive IVZ* 279

Prikazi

- Marijan Premović, Šerbo Rastoder, *Kad su vakat kaljali insani – Šahovići 1924*, Podgorica 2011 281
- Zuvdija Hodžić, *Od Bijelog Polja do bijelog svijeta* (Saladin Burdžović, *Hessen via Montenegro*) 287
- Faruk Dizdarević: Meho Baraković, *Göteborg: Mali noćni razgovori*, Broarna-Mostovi, Göteborg 2011. 289
- Đana Mustajbašić, *Personifikacija ljudskih i moralnih vrijednosti koje su krasile branitelje države Bosne i Hercegovine – Čedomir Bato Domuz* (Idriz Hodžić: „GROM“ u njedrima Igmana, Sarajevo, 2010. godine) 293
- Alija Džogović, *Pjesnik Meho Baraković se vratio u svoje Trebinje* 303
- Velid Bajramović, *Smisljeno tkano Hodžićevo pjesničko djelo* (Idriz Hodžić: BITI I VOLJETI – ODABRANE PJESME, Sarajevo, 2009) 309
- Alija Džogović, *O paklu i demonima* (nova knjiga proze Lala Novičinog Brkovića) 313
- Vojislav Vujanović, *O poeziji Saita Orahovca*, Pjesme pobune i pjesme bliskosti 325
- Alija Džogović, *Treća knjiga akademika prof. dr Ibrahima Pašića Predslavenski korijeni Bošnjaka* 329
- Zaim Azemović, *Roman autentičnog života i jezika Sandžaklija*, Bećir Redžović – Bajraktar: „Od Biševa u Sandžaku do seobe u Tursku“ 341
- Avdija Avdić, **Ljubomir J. Popović**, *Rasovska buna*, Prijepolje 343
- Redžep Škrijelj, *Amanet sandžačkih đurumlja sa Galicije* (Mevluda Melajac, *Amanet*, Narodna biblioteka „Dositej Obradović“, Novi Pazar, 2008, str. 262) 349
- Radoman Čečović, *Ispovijest kao sredstvo konstituisanja narativne zbilje u romanu „Žig“ Kemala Musića* 357

- Donatori** 363

Zećir RAMČILOVIĆ

**BOŠNJACI U REPUBLICI MAKEDONIJI –
diskriminacija; tolerancija; obrazovanje i jezik;
participacija i integracija**

Uvod

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima – tako počinje prvi član „Opće deklaracije o ljudskim pravima”. To znači da svi mi od trenutka rođenja posjedujemo određena prava koja se nazivaju ljudskim pravima. Ljudska prava su zajamčena svakom čovjeku na temelju njegova postojanja kao čovjeka i ona su neotuđiva, što znači da ne mogu nikome biti oduzeta. Ona su u svim područjima osnova mirnog zajedničkog suživota: kako u međunarodnoj, tako i u nacionalnoj politici, u mjestu gdje stanujete ili u porodici. Ona se tiču svakog pojedinca i zagarantirana su svakome.

Ljudska prava su prava svakog čovjeka u nekoj državi, koja su obično navedena u Ustavu dotične države. Naša država je usaglasila svoj Ustavni i pravni okvir u saglasnosti sa Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava, osnovnih sloboda i dopunskih protokola, koji su stupili na snagu još 01. 02.1998. godine.

Efektivno učestvo nacionalnih manjina u javnom životu predstavlja ključnu komponentu svakog miroljubivog i demokratskog društva, kao i princip vladanja prava koji obezbeđuje cjelovit razvoj građanskog društva, poštovanje ljudskog dostojanstva, jednakvih prava i nediskriminacije u uslovima tolerancije, mira i općeg napretka.

U uslovima nestabilnih ekonomskih i političkih, te i ratnih prilika države nastale na razvalinama bivše jugoslovenske ideološke i državne konstrukcije, opterećene između ostalog i međuetničkim animozitetima morale su, ne samo zbog pritisaka međunarodne zajednice, već i zbog potrebe optimalnog društvenog razvoja i učvršćivanja unutrašnje stabilnosti da uredi položaj pripadnika nacionalnih manjina. Republika Makedonija je samo dio tog mozaika čiji proces uređenja položaja nacionalnih manjina se odvijao u različnim fazama napetosti kao i oružanog konflikta 2001. godine, tako da mnoga rješenja su permanentno mijenjana, a proces izgradnje nove društvene i ustavno pravne paradigme još traje.

Generalne informacije o Republici Makedoniji

Republika Makedonija je demografski izrazito heterogena država, kao rezultat njenog geografskog položaja i istorijskih događaja stoljećima unazad. Uobičajeno, nacionalno homogenim državama smatraju se one u kojima preko 90% stanovništva pripada jednoj etničkoj grupi, a države sa naglašenom homogenim sastavom su one u kojima dominantna etnička zajednica čini između 80% i 90% stanovništva. Sa nižom homogenom strukturom stanovništva su države u kojima stanovništvo iste etničke zajednice broji između 70% i 80%. Države u kojima je etnička struktura izraženo heterogena nastanjuje između 60% i 70% iste etničke zajednice, a višenacionalnim – sa veoma visokim stepenom heterogenosti stanovništva – smatraju se države u kojima dominantna etnička zajednica ne prelazi 59%.¹ Kao rezultat Ohridskog Dogovora i zakonskoj obavezi države, u Republici Makedoniji bio je realiziran Popis stanovništva, stanova i domaćinstava u periodu od 1-15. novembra 2002. godine. Prema podacima Popisa u našoj državi žive makedonski, albanski, turski, bošnjački, srpski, romski i vlaški narod, kao i pretastavnici 16 nacionalnih manjina i 4 etničke grupe, dok se neki nisu uopšte izjasnili, tačnije žive 2.022.547 stanovnika. Ukupni broj stanovnika i njihova nacionalna struktura prikazani su u Tabeli br.1.

Tabela br. 1. Ukupno stanovništvo u Republici Makedoniji prema izjašnjavanju za nacionalnu pripadnost 2002. godine

Ukupno stanovništvo u Republici Makedoniji prema izjašnjavanju za nacionalnu pripadnost									
	Ukupno	Makedonci	Albanci	Turci	Romi	Srbi	Bošnjaci	Vlasi	Ostali
Apsolutna vrednost	2022547	1297981	509083	77959	53879	35939	17018	9695	20993
Struktura	100 %	64.18	25.17	3.85	2.66	1.78	0.84	0.48	1.04

Republika Makedonija spada u države sa srednje niskim Bruto Nacionalnim Prihodom (BNP), 2.398\$ po glavi stanovništva (2006. god.)², srednje zadužena zemlja sa spoljašnjim dugom od 1.931miliona dolara

¹ Georg Brunner, *Nationality Problems and Minority Conflicts in Eastern Europe*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gütersloh, 1996, p. 41.

² <http://www.stat.gov.mk/statistiki.asp?ss=09.01&rb=1>

(2005. god.).³ Ima visok stepen otvorenosti trgovine sa inozemstvom koji uključuje oko 90% BNP. Rezultat toga su veoma česti ekonomski šokovi, koji najviše pogađaju manjinske zajednice, koje i onako imaju niz ekonomskih problema iz prošlog perioda. Tranzicijske promene rezultirale su povećanjem siromaštva kod malih zajednica, prije svega, kod Roma i Bošnjaka. Na primjer, likvidacija preduzeća izazvala je otpuštanje radnika sa niskim kvalifikacijama, na žalost u toj grupi je veoma veliki broj Bošnjaka. Manjinske zajednice najčešće žive u ruralnim sredinama, gdje se ekonomija uglavnom bazira na poljoprivredi, što ukazuje na malo učešće u ekonomiji.

Političko-pravni položaj nacionalnih manjina

Ohridski sporazum je potpisan 13. avgusta 2001. godine kao rezultat međuetničkog sukoba. To je dokument kompromisa između zaraćenih strana – Makedonaca kao većinskog naroda i Albanaca kao najveće nacionalne manjine u Makedoniji. Ostale manjine nisu bile involvirane u konflikt. Osnovni cilj Ohridskog sporazuma jeste opstanak makedonske države kroz poštovanje etničkog identiteta svakog građanina Makedonije i razvoja građanskog društva kao njene perspektive. U tom kontekstu širi prostor dobijaju manjinska prava, a posebno prava albanske manjine. To je i razumljivo ako se ima u vidu etnički karakter konflikta u Makedoniji 2001. godine, brojnost pripadnika albanske manjine i njena marginalizacija u stvarnom životu makedonske države, a ne sme se izgubiti iz vida i marginalizacija drugih manjina. Širenje manjinskih prava nije cilj sam za sebe, nego je u funkciji postizanja širih ciljeva i interesa makedonske države i međunarodne zajednice.

Reč je o transformisanju Republike Makedonije – od nacionalne države u multietničku državu, u pravom smislu te reči. Pod pritiskom javnog mnjenja predložen je novi tekst preambule – kao kompromisno rešenje. U njoj je ponovo vraćen makedonski narod, ali kao etnos, a nacionalne manjine definisane kao delovi naroda. U novoj preambuli Ustava navedene su sledeće nacionalne manjine: Albanci, Turci, Vlasi, Srbi, Romi i Bošnjaci. Pored njih, u Makedoniji ima još 20 drugih etniciteta, ali sa malim brojem pripadnika. Republika Makedonija sa većinskim makedonskim narodom i sa 26 manjinskih etniciteta predstavlja multietničko društvo par exelance. Sva manjinska prava – koja je uveo Ustav Republike Makedonije iz 1991. godine ostaju ista, s tim što se ona sada proširuju i na pravo upotrebe simbola manjinske zajednice, kao i na pravo

---

³ Билтен, Министерство за финансии на Република Македонија, Скопје, февруари 2005, стр. 24.

formiranja obrazovnih institucija na svim nivoima. Ustavnim amandmanima uvodi se i konsenzualno odlučivanje za pitanja od posebnog interesa za manjinske zajednice. Na primer, za donošenje bilo kojeg zakona kojim se uređuju prava manjinskih zajednica traži se većina glasova u Skupštini Republike Makedonije i većina glasova poslanika koji pripadaju manjinskim zajednicama. Uveden je i novi organ sa zadatkom da štiti i razvija multietničko društvo u Makedoniji. To je Komitet za odnose između zajednica. Ovaj organ zamenjuje prethodni – Savet za međunacionalne odnose, uveden Ustavom Republike Makedonije iz 1991. godine. Komitet za odnose između zajednica sastavljen je od 19 članova: po sedam članova iz redova poslanika u Skupštini Republike Makedonije, koji se deklariraju kao Makedonci i Albanci, i po jedan član iz redova poslanika koji su Turci, Vlasi, Srbi, Romi i Bošnjaci. U ovom telu su Albanci zastupljeni sa istim brojem članova kao i Makedonci, iako su skoro tri puta malobrojniji od njih. Uveden je princip ravnopravnosti između Makedonaca i Albanaca zbog ključnog značaja ovih dvaju etniciteta za opstanak i dalji razvoj makedonske države.

Pre potpisivanja Ohridskog sporazuma u Makedoniji su postojale nacionalnosti kao sinonim za nacionalne manjine. U preambuli Ustava Republike Makedonije iz 1991. godine postojale su sledeće nacionalnosti: Albanci, Turci, Vlasi i Romi. Ustavni amandmani iz 2001. godine uvode pet manjinskih zajednica u Makedoniji: albansku, tursku, romsku, srpsku, bošnjačku i vlašku.

Pripadnici navedenih zajednica imaju pravo slobodnog izražavanja svog identiteta i slobodu upotrebe simbola svoje zajednice. Oni imaju pravo osnivanja kulturnih, umetničkih i obrazovnih institucija, kao i naučnih i drugih udruženja za izražavanje, negovanje i razvijanje identiteta.

Pripadnici zajednica imaju pravo i na nastavu na svom jeziku u osnovnim i srednjim školama, na način utvrđen zakonom. Oni imaju i pravo na službeni jezik na državnom nivou – ukoliko ih je iznad 20% od ukupnog stanovništva, kao i pravo na službeni jezik na lokalnom nivou – ukoliko ih je iznad 20% od ukupnog stanovništva opštine. Ova kolektivna prava omogućuju nacionalnim zajednicama da budu političke zajednice. Makedonska država garantuje zaštitu etničkog, kulturnog, jezičkog i verskog identiteta svih zajednica. U zaštiti ovih prava posebnu ulogu ima Narodni Pravobranilac Makedonije. On štiti ova prava od povreda organa državne uprave i od drugih organa koji imaju javna ovlašćenja. Da bi imao veće poverenje, a time i veću moć, narodni pravobranilac se bira većinom glasova od ukupnog broja poslanika u Skupštini Republike Makedonije i većinom glasova od ukupnog broja poslanika koji pripadaju

manjinskim zajednicama. On ima i određenu ulogu u konstituisanju Komiteta za odnose između zajednica, kada određena zajednica nema poslanika iz svojih redova. U tom slučaju on predlaže Skupštini Republike Makedonije kandidata za člana Komiteta za odnose između zajednica. Nažalost u ovoj instituciji nema nijedan Bošnjak. Narodni Pravo-branilac funkcioniše sa 10 zamjenika i 57 izvršioaca u Stručnoj službi. Stručna služba ima 30 Makedonaca, 20 Albanaca, po dvojica Srba, Roma, Vlaha i jedan pripadnik Turske zajednice.⁴

Pravno politički položaj manjina u Republici Makedoniji je neposredno vezan implementiranjem Ohridskog okvirnog sporazuma u Ustavu. Ustavnim promenama afirmišu se elementi multietničke države: etnička zajednica kao osnov za izgradnju državne vlasti; pravična zastupljenost etničkih zajednica u svim oblastima javnog života kao nova temeljna vrednost ustavnog poretka Republike Makedonije; pravo na veto na etničkoj osnovi; konstituiranje na svim nivoima institucija sistema (od lokalnog do centralnog) na etničkoj osnovi; regrutiranje sastava policije na nacionalnom i na lokalnom nivou na etničkoj osnovi; izdiže se jezik jedne nacionalne manjine na nivo službenog jezika. Na taj način etničke zajednice postaju temeljna vrjednost i osnova za strukturiranje cjelokupnog ustavnog poretka u Republici Makedoniji.

Ustav Republike Makedonije svakako ispunjava sve standarde u vezi osnovnih ljudskih i manjinskih prava, čak može se reći da spada u najdemokratskije po ovom pitanju. Analiza svih ustavnih članova to pokazuje, ali za običnog čovjeka realnost je prilično drugačija, za sve nacionalne manjine, a osobito za one manjebrojnije.

Osnovni podaci o Bošnjacima u Republici Makedoniji

Masovnja prisutnost Bošnjaka na ovim prostorima zabelježava se krajem XIX vijeka posle Berlinskog Kongresa održanog 1878. godine. Tokom XX vijeka, mnogo Bošnjaka je Makedoniju iskoristilo kao prolaznu stanicu na putu Turske u nadi za sigurniji i bolji život.

Ukupan broj Bošnjaka prema popisu iz 2002. godine iznosi 17.018 ili 0.84% stanovništva Republike Makedonije. Prema istom popisu u R. Makedoniji evidentirano je 1.650 naseljenih mjesta, od kojih 34 gradskih i 1.616 seoskih naslja. U 34 grada u 2002. godini živi 1.233.508 žitelja ili 61%, a u 1.616 sela živi 789.039 žitelja ili 39% od ukupnog stanovništva. Bošnjaci žive u 128 ili 7.76% naseljenih mesta, i to u 26 gradova i 102

---

⁴ Втор извештај на Владата на република Македонија по рамковната конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа, Министерство на надворешни рботи на Република Македонија, Скопје, 2007.

sela. Od njih u 26 gradova u 2002. godini živi 6.840 ili 40.2%, a u 102 sela živi 10.178 ili 59.8% od ukupnog broja Bošnjaka u R. Makedoniji. Za razliku od proseka ukupnog stanovništva, Bošnjaci su pretežno ruralno stanovništvo. Od ukupnog broja gradskog stanovništva 6.465 ili 94.5% živi u gradu Skopje, a iznad 100 Bošnjaka živi još samo u Tetovu tačnije 156 lica. Najveće Bošnjačko seosko naselje je Gorno Orizari koje se nalazi u Opštini Veles u kome živi 2.032 Bošnjaka, tako da predstavlja i uopšte najveće naseljeno mesto ispred gradskog naselja Čair u Skopju u kom živi 1.885 građana bošnjačke nacionalnosti. Naseljena mjesta Batinci (Opština Studeničani) i Lažani (Opština Dolneni) imaju više od 1.000, a od 500-1.000 žitelja Bošnjaka imaju jos Ljubin (Saraj), Žitoše (Dolneni), Dolno Konjare (Petrovec) i Desovo (Dolneni). Od 100-500 lica iamju naselja: Sredno Konjare, Crkvino, Čojlija, Gradsko, Vodovrati, Zelenikovo, Lokveni, Ržaničino i Petrovec. U 8 sela Bošnjaci su većinsko stanovništvo, tačnije iznad 50%. Najizrazitije u tom pogledu je svakako selo Crkvino u Opštini Veles koje broji 363 lica, od koji 336 Bošnjaka što je 92.56%. Izrazito bošnjačka sela su još Gorno Orizari, Dolno Konjare i Lokveni. Učešće Bošnjaka u ukupnom seoskom stanovništvu iznosi 1.29%.

Prema teritorijalnoj organizaciji iz 2004. godine naša država je podeljena na 84 opštine i Grad Skopje kao posebna jedinica lokalne samouprave. Bošnjaci su zastupljeni u 59 opština, a u 25 opština ne žive. Najveći broj Bošnjaka živi u Opštini Čair (Skopje) i to sa 2.950, zatim slijede ostalih pet opština sa više od 1.000 Bošnjaka: Veles, Dolneni, Studeničani, Petrovec i Saraj. Da se primetiti da u ovih 18 opština se nalaze i 9 opština grada Skopje, sem jedne Opštine Karpoš u kojoj živi 98 Bošnjaka. Ovo znači da u granicama grada Skopje živi 7.585⁵ ili 44.57% Bošnjaka naše države. Ovakva koncentracija je posledica najmasovnijeg doseljavanja u Skopju kao tadašnjem i današnjem centru, te radi lakšeg iseljivanja u Tursku tada, a nešto kasnije i danas zbog boljih životnih uslova. Ukupni broj Bošnjaka ne odgovara i njihovoj procentualnoj zastupljenosti u tim opštinama jer skopske opštine imalju i daleko veći broj stanovništva od ostalih. Najzastupljeniji su u Opštinama Dolneni (17.54%) i Petrovec (17.47%), zatim Gradsko (12.37%) i Studeničani (9.64%).

Regionalno Bošnjaci su koncentrisani u centralnom dijelu naše države, regionalnoj celini Povardarie. Mali deo u Zapadnoj, a neznatan broj u Istočnoj Makedoniji, tačnije, najveći broj živi u dolini rjeke Vardar

---

⁵ U analizama po naseljenim mjestima u gradu Skopje živi 6.465, dok po opštinama u granicama grada spada i jedna ruralna opština O. Saraj sa kojom broj Bošnjaka iznosi 7.585.

13.895 (81%), zatim u Zapadnoj 3.023 (18%) i u Istočnoj Makedoniji živi 100 (1%) lica Bošnjačke nacionalnosti.

Položaj Bošnjaka u Republici Makedoniji

Kao temelj analize i pravni instrument o proceni stanja Bošnjaka u Makedoniji uzeli smo Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina, odnosno Ustav Republike Makedonije da bi vidjeli zakonske osnove, ali i faktičko stanje. Položaj Bošnjaka smo obradili u najznačajnija četiri segmenta u životu svakog građanina jedne države i to: diskriminacija, tolerancija, obrazovanje i jezik, prtipicacija i integracija.

Diskriminacija

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina

Član 4.

1. Članice se obavezuju da garantuju pripadnicima nacionalnih manjina ravnopravnost pred zakonom i jednaku zakonsku zaštitu. U tom smislu zabranjena je bilo kakva diskriminacija na osnovu pripadnosti nacionalnoj manjini.

2. Članice se obavezuju da usvoje, gdje je to potrebno, odgovarajuće mjere za unapređenje, u svim oblastima ekonomskog, socijalnog, političkog i kulturnog života, pune efektivne ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i onih koji pripadaju većini. U tom pogledu će se voditi računa o posebnim uvjetima pripadnika nacionalnih manjina.

Mjere usvojene shodno stavu 2. ne smatraju se aktom diskriminacije.

Član 8.

Članice se obavezuju da priznaju svakom pripadniku nacionalne manjine pravo da slobodno izražava svoju vjeru ili vjerska uvjerenja i da osniva vjerske institucije, organizacije i udruženja.

Ustav Republike Makedonije

(Службен весник на РМ бр. 52/91,1/92,31/98,91/01)

Član 9.

Građani Republike Makedonije su jednaki u slobodama i pravima nezavisno od pola, rase, boje kože, nacionalnog i socijalnog porijekla, političkog i vjerskog uvjerenja, imovinskog i društvenog položaja. Građani pred Ustavom i zakonima su jednaki.

Član 4. Okvirne konvencije o zaštiti nacionalnih manjina u Makedoniji se garantuje članovima 9 i 54 Ustava RM, a kao mehanizmi potpore i sigurnosti ovih članova su Ustavni sud, Narodni prvobranitelj i Postojana anketna komisija o zaštiti sloboda i prava građana. Zabrana diskriminacije se pominje u više zakona, a takođe je predviđena i kao krivično djelo prema krivičnom zakonu.

Faktičko stanje

U Republici Makedoniji nema otvorene i direktne diskriminacije niti od države, niti od građana, ali postoji skrivena, tačnije indirektna diskriminacija prema Bošnjackoj zajednici. Ovakva diskriminacija ima duboke korjene i postoji u okviru sistema, tačnije školama, sudovima, policijskim organima, zapošljenju, upisima na državnim fakultetima, podnošenju i prikupljanju dokumentacije i slično. Proces dobijanja državljanstva je veoma težak, tako da još i danas ima Bošnjaka koji su rođeni u Makedoniji, a nisu regulirali status. Ima i situacija gdje Bošnjaci koji su odslužili vojni rok u prvim generacijama Armije Republike Makedonije kao samostalnoj državi još nemaju državljanstvo. Obično Bošnjake, kao i druge manjinske zajednice, osobito Rome tretiraju kao lica sa nižim vrijednostima i kvalitetima. Djeca Bošnjaci najčešće sjede u zadnjim školskim klupama, ne idu na takmičenja i slabo su uključena u vananstavne aktivnosti. Veoma često pri zapošljavanju Bošnjaci se odbijaju bez obrazloženja kao lica sa slabijim kvalitetima, svakako bez argumentacije, a prema Helsinškom komitetu često se žale da policija, sudovi, općinski organi i druge institucije ne tretiraju ih kao pripadnike većinske grupe. Sve ovo da se potvrditi od udruženja građana koja direktno rade sa pojedincima podloženim ovakvoj indirektnoj diskriminaciji.

Veoma veliki problem predstavlja obrazovna struktura, ekonomski i socijalni standard Bošnjaka, koji je jedino iznad Romske zajednice, zbog čega kao način diskriminacije se koristi njihov slabi ekonomsko-socijalni položaj. Zbog toga nisu upućeni ili nisu u stanju obratiti se za pomoć zbog kršenja njihovih prava, tačnije zato što ti procesi traže sredstva, na primer za pravno zastupanje, sudske takse. Slabo obrazovanje i nedovoljna informiranost, a povrh svega čak i da se počne proces zadovolja-

vanja pravde, indirektna diskriminacija veoma teško se dokazuje i obično država nalazi mehanizme da to opravda ili prikrije. Na primer, dešava se da sudski procesi traju veoma dugo i idu u prilog da su samo produžena ruka istog načina razmišljanja i djelovanja uperena baš prema njima.

Bošnjaci u Makedoniji žive u urbanim, ali znatno više u ruralnim sredinama (59,8%). Osobito u selima situacija je veoma teška. Skoro sva bošnjačka sela imaju infrastrukturne probleme, u najvišem broju problem je vodovod i kanalizacija. Za razliku od ostalih većinskih zajednica gdje država intervenira, Bošnjaci u većini slučajeva primorani su sami da rješavaju probleme. U okolini Skoplja jedino Batince (izrada kanalizacione mreže je u toku) i Ljubin imaju rješenje sve infrastrukturne probleme. Za razliku od njih ostala sela imaju velike probleme. Od njih samo Dolno Konjare je uspjelo sredstvima meštana da izgradi svoj privatni vodovod, kao i kanalizaciju. Moram napomenuti da navedeni ne ispunjavaju propisane standarde, ali su od velikog značaja za kvalitetniji život stanovništva Konjara. Slična je situacija i u okolini Velesa. Do sela Crkvine se stiže asfaltnim putem, a u selu postoji i kanalizaciona mreža, vodovod nema. Isto važi i za Orizari, koje ima gradski vodovod, a nema kanalizacionu mrežu. Za razliku od njih Vodovrat nema asfaltni put, kanalizaciju, jedino ima privatni vodovod koji ne ispunjava standarde.

Veoma specifičan i karakterističan primjer je „selo“ Čiflik koje se nalazi u Opštini Petrovac, 25 km udaljeno od Skoplja. U selu živi oko 150 lica isključivo Bošnjaka. Selo ima najniži stepen razvoja u svim oblastima infrastrukture, tačnije samo asfaltni put do sela. Svojim sredstvima su izgradili džamiju, a u selu postoji i jedna prodavnica mješovite robe. Kada sam stavio selo u navodnicima nije slučajno jer ovo mjesto pravno formalno ne postoji i pokraj napora mještana i mesne zajednice Čiflik godinama unazad, kao i sa poslednjim promjenama Zakona o teritorijalnoj organizaciji u Članu 12, stav 53 koji se odnosi na Opštinu Petrovac,⁶ ono je izostavljeno kao naseljeno mjesto, što samo po sebi predstavlja problem za dalji razvoj sela. Ovo je jedinstveni slučaj u našoj državi i bez ogleada o kome narodu se radi je krajnje nedopustivo stanje. Samo za ilustraciju, njihovi lični dokumenti su registrirani na drugom mjestu obično u obližnjim selima koristeći adrese svojih rođaka. Pitanje statusa mjesta Čiflik se aktuelizira u vrijeme izbora posle kojih ostaju samo lažna obećanja.

Kao što ukazuje i Helsinški komitet odnos Ministarstva unutrašnjih poslova prema određenim manjinama je diskriminatorni, a osobito su

---

⁶ Закон за територијална организација на локалната самоуправа во Република Македонија, „Службен весник на Р. Македонија,, бр. 55/04 од 16. 08. 2004. година.

na udar manjine sa muslimanskim imenom i prezimenom, odnosno Romi, Bošnjaci, kao i Turci. Prema izveštaju nevladine koalicije „Svi za pravичno suđenje” od 01.11.2006. do 31.10.2007. godine nevladine organizacije su registrirale 57 slučaj prekoračavanja policijskih ovlašćenja od kojih najveći broj su Makedonci 63%, Albanci 20%, Romi 13%, a odmah posle njih Bošnjaci sa 3.57%, što je četiri puta više od njihove zastupljenosti u ukupnom stanovništvu. U tom pravcu Romska populacija je najranjivija kategorija u odnosu slučaja policijske zloupotrebe, a slično se može konstatirati i za Bošnjake.⁷

Veliki problem sa kojim su suočeni Bošnjaci kao i ostale manje zastupljene manjine u odnosu diskriminacije su članovi zakona proizašli iz Okvirnog Ohridskog sporazuma u vezi procentualne zastupljenosti ili manjine pod 20% i manjine iznad 20% (Albanci) od ukupnog stanovništva države ili opština. Ovim se direktno diskriminiraju manje zajednice jer im se ne grantiraju održana prava. Posle potpisivanja dogovora 2001. godine kao jedna od obaveza je i nova administrativno-teritorijalna podjela države. Ovo je dovelo do novih tenzija u državi zbog želje manjina da preko nove podjele obezbjede ovaj procenat da bi dalje lakše mogli ostvarivati svoja prava i unapređivati svoje društvene, političke, kulturne i druge potrebe. Jasno je da Albanci imaju potrebe kao daleko veća zajednica, što ne mora značiti da ostali trebaju biti diskriminirani i zapostavljeni. Problem se javlja zbog toga što potrebe ostalih zajednica se uopšte ne tretiraju u Ohridskom sporazumu, jer je zaključen radi obezbeđivanja mira, u kome manje etničke zajednice nisu bile uključene. Kao obaveza sporazuma 2004. godine je izglasana nova teritorijalna podjela države prema kojoj je smanjen broj opština od 123 na 84 opštine i Grad Skopje kao posebna jedinica lokalne samouprave. U djelu u vezi sa osnovnim podacima o Bošnjacima naveli smo da je najveći broj Bošnjaka skoncentrisan u glavnom gradu, ali sa veoma malim procentom, jer skopske opštine imaju daleko veći broj stanovništva. Procentualno kao što se gleda na tabeli br. 2 najzastupljeniji su u Opštinama Dolneni (17.54%) i Petrovec (17.47%), zatim Gradsko (12.37%) i Studeničani (9.64%).

---

⁷ Проект за подршка на човековите права, Годишен извештај за 2007, Коалиција “Сите за правично судење”, Скопје, 2008.

Tabela br. 2. Opštine sa najvećim % Bošnjačke nacionalnosti

Opštine u kojima žive Bošnjaci				
	Opština	Broj stanovnika	Broj Bošnjaka	Struktura %
1	Dolneni	13568	2380	17.54
2	Petrovec	8255	1442	17.47
3	Gradsko	3760	465	12.37
4	Studeničani	17246	1662	9.64
5	Zelenikovo	4077	191	4.69
6	Čair	64773	2950	4.55
7	Veles	55108	2406	4.37
8	Saraj	35408	1120	3.16
9	Butel	36154	970	2.68
10	Dorče Petrov	41634	489	1.17

Veoma je uočljiva ta mala razlika, do 20% od ukupnog stanovništva dveju opština: Dolneni i Petrovec. Još jednom ću pomenuti da Ustavom Republike Makedonije je predviđeno da u opštinama gdje živi više od 20% neke etničke zajednice njihov jezik postaje i službeni jezik u toj opštini, a samim tim i pri komunikaciji te opštine za centralnom vlašću kao i mnoge druge povoljnosti koje dugoročno bi garantovale i nikada ne bi se dovelo u pitanje očuvanje identiteta, jezika, kulture i tradicije Bošnjaka na ovim prostorima. Ovo je još jedan pokazatelj o izraženoj diskriminaciji upravo nad Bošnjacima u Makedoniji, jer su ostale manjine dobile to pravo odnosno više politički, a ne geografski su određene nove granice. Moram reći da i Vlasi nemaju opštinu u kojoj su zastupljeni sa 20%, ali ne zbog diskriminacije već zbog toga jer su disperzirani po cijeloj državi. Nije subjektivno gledište, jer i pored malog procenta Bošnjaka u ukupnom stanovništvu, vidimo da su skoncentrisani u nekim djelovima veoma značajno. U prilog gorenavedenom govori i stara teritorijalna podjela u kojoj je postojala takva opština koja je mogla produžiti da egzistira u istim granicama, a postojala je mogućnost da se proširi upravo sa susednim bošnjačkim naseljima sa istim sedištem u naselju Žitoše u istoimenoj opštini. Ova opština je funkcionirala od 1996. do ukidanja 2004. godine.

Opština Žitoše prema podacima istog Popisa 2002. godine imala je 2.128 stanovnika, od kojih 747 Bošnjaka ili 35.10%. Danas, najmanja opština u Makedoniji po broju stanovništva je Vraneštica sa 1.322 stanovnika. Opština Žitoše kao „mala“ opština pripojena je opštini Dolneni, a za razliku od udovoljavanja nekim drugim zajednicama i iscertavanja novih granica, Bošnjaci su ostali pod „čarobnih“ 20%. Ono što stoji u zapisnicima Skupštine je da naši tadašnji predstavnici Bošnjaci nisu uložili nijedan amandman, a nisu ni glasovali. Na žalost, osim diskriminacije od strane većine Bošnjaci u Skupštini u vreme donošenja opštinske podjele zastupljeni su jedino tada sa dva poslanika koji verovatno vođeni nekim sitnijim interesima nisu se ni potrudili da nešto promjene. O predstavnicima u državnim institucijama vidjećemo više u djelu o javnoj participaciji Bošnjaka.

Bošnjačka zajednica u Makedoniji ima veoma velike primedbe na rezultate Popisa iz 2002. godine kada su prvi put imali pravo da se izjasne kao Bošnjaci. Kao što je opšte poznato ranijih popisa bilo im je nametnuto da se deklarišu kao muslimani, ili u vrijeme zajedničke države kao jugosloveni ili crnogorci. Sigurno da je i to pridonjelo da i dalje u grafama se nalazi veliki broj muslimana, a kao faktor je i diskriminacija u pogledu veoma malog broj Bošnjaka uključenom u izbornom procesu. Prema procjenama bošnjačkih stranaka, Kulturnog centra Bošnjaka i procjena iznesenih na tribinama broj je oko 50.000 ili oko tri puta više od rezultata državnog popisa. Moje analize govore da postoje nepravilnosti i propusti u sprovođenju popisa, kao i pri obradi podataka, ali u manjoj mjeri od gore pomenute. Na bazi obrade pojedinih mjesta kao i podataka internog popisa grupe intelektualaca Bošnjaka iz Opštine Petrovac ukupan broj je oko 30.000 Bošnjaka u Makedoniji.

Postojeći zakon o vjerskim zajednicama i religioznim grupama ne diskriminira Bošnjake u pogledu vjerskog združivanja, jer im ostavlja slobodno pravo da se organizuju i van postojeće Islamske zajednice Republike Makedonije. S obzirom na kontinuitet Islamske zajednice u RM, koja je u bivšoj Jugoslaviji bila deo zajednice te države sa centrom u Sarajevu, Bošnjacima nikada nije bio prioritet da se sami posebno organizuju iako situacija posle raspada Jugoslavije u ovom pogledu se znatno promjenila na štetu Bošnjaka. Svi oficijalni dokumenti, prije svega i oni koji su direktno namenjeni vjernicima su na albanskom, makedonskom i turskom jeziku, a na zahteve vjernika da se vrati ponovo bosanski jezik u službenu upotrebu Islamske zajednice, rečeno je da će se razgledati to pitanje na sjednici Rijasetu, što nije učinjeno već 12 godina, a jedino njihovo objašnjenje bilo je da vi razumijete i makedonski, odnosno taj kriterij važi i za Albance na šta im je ukazano. Osim ovakvih polemika ništa se nije ni promjenilo. U čisto bošnjačkim sredinama, tačnije selima,

daje se vaz na bosanskom jeziku kao u Orizare, Dolno Konjare, Čiflik, Ljuboš (Batince) itd.

U Skopju gdje živi skoro polovina Bošnjaka Makedonije do proljeća 2008. godine nije imala nijedna džamija u kojoj je imam bio Bošnjak, odnosno dersovi se držali na bosanskom jeziku, ali na žalost i to je prošlo sa velikim pritiscima i incidentima. Sredinom maja mediji su na naslovnim stranicama i udarnim špicama informativnih emisija prenijeli sljedeći događaj: Incident u džamiji Hatundžik u Skopju: Albanci otjerali hodžu i vjernike Bošnjake! Brojne policijske snage u petak poslije podne su intervenisale da bi spriječile veći incident u džamiji Hatundžik u skopskom naselju Čair. Situacija se usijala kada je grupa vjernika Albanaca prekinula molitvu i na silu iz džamije otjerala imama, Bošnjaka po nacionalnosti, te na njegovo mjesto dovela drugog - Albanca. Nakon incidenta, zajedno sa imamom, svi vjernici Bošnjaci napustili su džamiju. Molitva je kasnije nastavljena sa novim imamom i u prisustvu poglavara Islamske vjerske zajednice reisu-l-uleme hadži Arifa-efendi Eminija i čelnika Demokratske Partije Albanaca, Ruždi Matoši, poslanik u skupštini, i Refet Elmazi, tada zamjenik ministar ministarstva unutrašnjih poslova. Za to vrijeme, pripadnici specijalnih policijskih snaga Alfe ostali su ispred džamije. Slučajno ili ne, baš tada su izabrali tu džamiju iz koje je pola sata ranije otjeran imam Bošnjak, koji je prethodnih mjesec dana na radost svih Bošnjaka služio u džamiji Hatundžik. Kasnije uz veliku kampanju isti imam je vraćen na službi u Hatundžik, gdje i danas predvodi vjernike.

U Makedonskoj akademiji nauka i umjetnosti, koja je najviša institucija u oblast nauke, obrazovanja i kulture nema nijednog Bošnjaka, iako imamo kompetentne predstavnike koji ispunjavaju najstrožije postavljene kriterije. Ako je za utjehu, na ovom planu diskriminacija je izražena prema svim nacionalnim manjinama.

Tolerancija

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina

Član 6.

1 Članice će podsticati duh tolerancije i međukulturnog dijaloga i preduzimat će efikasne mjere za unapređenje uzajamnog poštovanja i razumijevanja i saradnje među svim ljudima koji žive na njihovoj teritoriji, bez obzira na njihov etnički, kulturni, jezički ili vjerski identitet, posebno u oblasti obrazovanja, kulture i medija.

2 Članice se obavezuju da preduzmu odgovarajuće mjere zaštite lica izloženih prijetnjama ili diskriminaciji, neprijateljstvima ili nasilju zbog svog etničkog, kulturnog, jezičkog ili vjerskog identiteta.

Član 9.

1 Članice se obavezuju da priznaju da pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu izražavanja obuhvata slobodu uvjerenja i primanja i davanja informacija i ideja, na jeziku manjine, bez ometanja od strane vlasti i bez obzira na granice. Članice će osigurati, u okviru svojih pravnih sistema, da pripadnici nacionalnih manjina imaju pristup sredstvima javnog informisanja bez diskriminacije.

2 Stav 1. ne sprječava članice da zatraže odobrenje, bez diskriminacije i na osnovu objektivnih kriterija za emitovanje radio i TV emisija ili otvaranje kinematografskih preduzeća.

3 Članice neće ometati uspostavljanje i korištenje štampanih sredstava javnog informisanja od strane pripadnika nacionalnih manjina. U zakonskim okvirima za radio i televizijske emisije, obezbijedit će koliko god je to moguće, a uzimajući u obzir odredbe stava 1, da pripadnici nacionalnih manjina imaju mogućnost uspostavljanja i korištenja sopstvenih sredstava javnog informisanja.

4 U okviru svojih pravnih sistema, članice će usvojiti adekvatne mjere da se pripadnicima nacionalnih manjina olakša pristup sredstvima javnog informisanja i u cilju podsticanja tolerancije i omogućavanja kulturnog pluralizma.

Ustav Republike Makedonije

(Службен весник на РМ бр. 52/91,1/92,31/98,91/01)

Član 8.

Temeljne vrijednosti ustavnog poretka Republike Makedonije su: osnovne slobode i prava čovjeka i građanina priznata sa međunarodnim pravom i utvrđena Ustavom; slobodno izražavanje nacionalne pripadnosti i pravična zastupljenost građana pripadnika svih zajednica u organima državne vlasti i drugim javnim institucijama na svim nivoima; vladanje prava; podjela državne vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku; politički pluralizam i slobodne neposredne i demokratske izbore; pravnu zaštitu svojine; humanizam, socijalna pravda i solidarnost; lokalnu samoupravu; uređivanje i humanizacija prostora i zaštita i unapređenje životne sredine i prirode i poštivanje opšto prihvaćenih normi međunarodnog prava.

U Republici Makedoniji slobodno je sve što sa Ustavom i zakonom nije zabranjeno.

Član 48

Pripadnici zajednica imaju pravo slobodno da izražavaju, neguju i razvijaju svoj identitet i da upotrebljavaju simbole svoje zajednice.

Republika garantuje zaštitu etničkog, kulturnog, jezičnog i vjerskog identiteta svim zajednicama.

Pripadnici zajednica imaju pravo da osnuju kulturne, umjetničke, obrazovne institucije, kao i naučna i druga udruženja zbog izražavanja, negovanja i razvijanja svoga identiteta.

Pripadnici zajednica imaju pravo na nastavu na svom jeziku.

Faktičko stanje

Republika Makedonija na osnovu Ohridskog sporazuma pokušava promijeniti neke zakone kojim bi gradila povjerenje i toleranciju u svim segmentima našeg društva. Na primjer, izmjenama Zakona o državnim službenicima i administraciji država kontinuirano sprovodi obuku za državne službenike iz redova nacionalnih manjina. Bošnjaci, kao i ostale manjinske zajednice izražavaju nezadovoljstvo implementiranjem obuke i konkursa, jer smatraju da se forsira samo albanska zajednica (od ukupno 600 kursista u policiji, 530 su Albanci, a ostali su ustupljeni manjim zajednicama) koja beleži i veći od planiranog porasta u državnim institucijama, dok druge zajednice i dalje su minimalno i neznačajno zastupljene o čemu ćemo govoriti u djelu o participaciji i integraciji.

Kao jedna od mjera tolerancije koje država pokušava sprovesti je formiranje Komiteta za odnose među zajednicama u okviru Skupštine, koji, na žalost, ne opravdava svoje postojanje, a čak posljednjih godinu dana nema održano ni jednu sjednicu na kojoj bi i predstavnik Bošnjaka izneo svoje primedbe i predloge u građenju demokratskog i multietničkog društva zastupajući interese Bošnjaka. U prilog ovome govori i analiza međuetničkih odnosa Republike Makedonije, gdje konkretno, na pitanje da li ste čuli za komitet za odnose među zajednicama, 78% građana bošnjačke nacionalnosti nije čulo za postojanje ovog tijela.⁸

Država nedovoljno pravi napore za kvalitetno informiranje Bošnjaka preko elektronskih i pisanih medija na bosanskom jeziku. U Republici

---

⁸ Анализа на меѓуетничките односи во Република Македонија, Здружение на граѓани за подршка на меѓуетничкиот дијалог и развој на заедницата „Заеднички вредности“, Скопје, 2009.

Makedoniji rade ukupno 153 radija i televizije od kojih 30 javnih radio-difuznih preduzeća, a 123 su trgovačka radiodifuzna društva.⁹ Državni javni servis Makedonska televizija (MTV), na svom drugom kanalu (MTV2), sedmično emitira 65 sati programa na albanskom jeziku, 17 sati i 30 minuta na turskom i po 1.30 minuta na srpskom, romskom, bosanskom i vlaškom jeziku i jednom mjesečno se emituje 60 minutna emisija obično zabavnog karaktera. Kod svih zajednica, tako i u redakciji na bosanskom jeziku „Sehara“ najzastupljenije su vjesti i informativne emisije. U redakciji nema zapošljen nijedan profesionalni novinar. Emisije se svode na prevod informativnih emisija sa MTV. Ovo svakako je nedovoljno i ne vodi očuvanju i promociji bošnjačke kulturne baštine. Makedonski radio emitira program svih etničkih zajednica, i to 56 sati programa na albanskom, 35 sati na turskom, i po 3.30 minuta nedeljno na bosanskom, romskom, vlaškom i srpskom jeziku. Od ostalih 123 trgovačkih radiodifuznih društva samo TV EDO iz Skoplja emituje program na bosanskom jeziku na prostoru Skopske regije. Iako po svim postojećim zakonima i konvencijama, država je dužna da pomogne rad ovog jedinog bošnjačkog medija, ona to ne čini.

Bošnjaci u Makedoniji nemaju svoj pisani dnevni ili bilo koji drugi časopis, iako prema članu 9, stav 4 OKZNM-a država treba da olakša pristup pripadnicima nacionalnih manjina do medija, zbog unapređenja tolerancije i omogućavanje kulturnog pluralizma. Bilo je u nekoliko navrata pokušaja, koji su završavali nakon objavljenih dva do tri broja, kao što su bili kulturni mjesečni list „Vakat“, odnosno „Ljiljan“, ali država nije našla za shodno da pomogne postojanje pisanog medija na bosanskom jeziku. Na žalost, kao i kod pisanih medija, fond knjiga i drugih publikacija na bosanskom jeziku, ili koje obrađuju teme života Bošnjaka je neznatan, a država i ne pokušava da prevaziđe ovakvo stanje. U Drgom izveštaju Vlade Republike Makedonije o zaštiti nacionalnih manjina upućenom Savetu Evrope stoji da je država finansirala 52 naslova i podržala 6 časopisa Albancima, tri naslova Turcima, 2 Srbima, jedan naslov i jedan časopis Vlasima, te jedan naslov i jedan časopis Romima, jedino ne Bošnjacima.¹⁰

Država pravi minimalne napore o stvaranju uslova boljeg upoznavanja šire javnosti sa kulturom, istorijom i tradicijom Bošnjaka. Isti je slučaj i sa lokalnom samoupravom koja marginalizuje Bošnjake u sva-

kom pogledu. Kao pozitivan primjer u ovom segmentu je Opština Veles koja je uvijek uključena i podržava sve aktivnosti na tim prostorima. U ovoj opštini 4.37% od ukupnog stanovništva su Bošnjaci gdje i ove godine se održala manifestacija Susreti Bošnjaka Makedonije – Orizare po trideset i prvi put, a Savet i Gradonačelnik Opštine Veles kao i minulih godina su bili generalni pokrovitelji, koji su svakodnevno u lokalnim medijima i web stranici opštine prenosili sva događanja, čime su približili Bošnjake većinskoj zajednici razbijajući neke stereotipe i predrasude o njima. S druge strane, kada je riječ o zastupljenosti u lokalnoj administraciji nema nijedan zapošljen Bošnjak u Opštini Veles. Kao primjer netolerancije i diskriminacije je Opština Petrovec u kojoj čak 17.47% su Bošnjaci, a nema ni jedan zaposlen pripadnik ove zajednice, o čemu ćemo više diskutirati u sledećim poglavljima.

U Direkciji za unapređenje obrazovanja zajednica moramo napomenuti kao pozitivan primjer to što je zapošljen jedan Bošnjak. U Institutu za folklor „Marko Cepenkov“, Institut za naučna istraživanja i mnogo drugih instituta su nepoznanica za Bošnjake. Država podržava u neku mjeru rad Kulturnog Centra Bošnjaka, tačnije pomaže rad folklornog ansambla „Behar“, objelježavanje jubileja i sl.

Kulturno-istorijski spomenici koji pripadaju kulturnom nasleđu Bošnjaka nisu proučavani, a ti što su i dalje su ruinirani i ništa se ne preuzima da bi se zaštitili. Najbolji primjer je Turbe poslednje bosanske princeze Katarine koje se nalazi u Skoplju u blizini Prirodno-matematičkog fakulteta u naselju Gazi Baba u veoma lošem stanju. Kada su Osmanlije osvojile Bosnu dvoje djece bosanske kraljice Katarine Kosače su primila islam i bila odneta u Istanbul. Na putu princeza Emina (Katarina) umire u Skoplju, a nad mezarom joj biva podignuto turbe, koje će se urušiti u velikom skopskom potresu 1963. godine. Turbe se nalazi na listi zaštićenog kulturnog blaga Republike Makedonije pod imenom Mavzolej na Kral K`zi (Kraljeva Kći) kao jedan od 131 islamskih sakralnih spomenika pod zaštitom države.¹¹ Na inicijativu Kulturnog Centra Bošnjaka se vodi procedura za restauraciju objekta duži niz godina unazad.

Kao pozitivan primjer je što u Republici Makedoniji svaka manjinska zajednica ima svoj nacionalni praznik. Za Bošnjake to je 28.09. ili Međunarodni Dan Bošnjaka koji je neradni dan za pripadnike bošnjačke nacionalnosti i isti se obelježava raznim kulturnim i zabavnim manifestacijama.

---

¹¹ Иницијален извештај на Република Македонија по Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства, Министерство за надворешни работи, Влада на РМ, Скопје, 2003.

Obrazovanje i jezik

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina

Član 12

1. Strane će preuzeti, ukoliko je potrebno, mere u obrazovanju i istraživanjima, za unapređenje saznanja o kulturi, istoriji, jeziku i religiji njihovih nacionalnih manjina kao i većini.

2. U ovom kontekstu, Strane, između ostalog, će ponuditi adekvatne mogućnosti za obrazovanje nastavnika i pristup udžbenicima, a olakšaće kontakte između učenika i nastavnika različitih zajednica.

3. Strane se obavezuju da unapređuju jednakvost u pristupu do obrazovanja u svim stepenima za pripadnike nacionalnih manjina.

Član 14

1. Strane se obavezuju da svakom pripadniku nacionalne manjine priznaju pravo da izučuje svoj manjinski jezik.

2. U područja naseljena pripadnicima nacionalnih manjina po tradiciji ili u značajnom broju, ukoliko postoji dovoljno veliki zahtjev, Strane će uložiti napor da obezbijede, u okviru mogućnosti i u okviru njihovog obrazovnog sistema, pripadnicima tih manjina da izučavaju manjinski jezik ili da posećuju nastavu na tom jeziku.

3. Stav 2 ovoga člana primjenjivaće se bez obzira na izučavanje oficijalnog jezika ili nastave na tom jeziku.

Faktičko stanje

Posle dužeg perioda odlaganja i mjenjaanja stavova, konačno se nadam da će se odredbe i prava manjina koja im sljeduju svim zakonima i Ustavom Republike Makedonije ispoštovati. Ovo navodim jer nastava u našoj zemlji se održavala na četiri različita jezika: makedonskom, albanskom, turskom i srpskom jeziku, dok nastava na romskom, vlaškom i bosanskom jeziku ne postoji, tačnije nije bila pravno regulirana. U osnovnim školama u Ljubinu i Orizaru nastava se odvija na bosanskom jeziku, iako još ne postoji dokument kojim se to dozvoljava, tačnije očekuje se da bude dozvoljeno održavanje nastave na bosanskom jeziku u tim školama. Ovakva situacija je krajnje neozbiljna, jer osim nedoslednosti u vršenju obrazovne delatnosti zbog promjene ministara sa promjenom Vlada Republike Makedonije reforme se ne sprovode do kraja i svaki ministar djeluje na bazi vlastitih ubedenja i procjena, tako da namjerno ili slučajno

nastava na bosanskom jeziku i dalje nije pravno regulirana, jer i posljednje saopštenje Ministarstva obrazovanja i nauke po ovom pitanju nije precizna.

Bez zadržavanja na istorijski pregled događaja, dužan sam navesti da još od 2004. godine postoji rješenje o uvođenju bosanskog jezika u osnovnim školama gdje su većina učenika Bošnjaci, u tom periodu prave se i nastavni programi za bosanski jezik kao obavezan predmet u nastavi. Sa promjenom vladajućeg režima proces zastaje, kao i za mnoge druge projekte tako i ovaj ne zaživljuje u praksi. Zbog nezadovoljstva Bošnjaka, novi ministar pravi novi projekt. Smatra se da je nepotrebno uvođenje nastave na bosanskom jeziku i izrađuju se novi nastavni programi za izučavanje bosanskog jezika kao deo fakultativne nastave. Ovo ni u najmanju ruku nije zadovoljavalo potrebe Bošnjaka, radi čega su se upućivali dopisi, pa čak se i bojkotovala nastava, a početak školske 2007/2008. godine je počeo sa zakašnjenjem, o čemu su pisali i mediji. Odbor roditelja je poručio Birou za razvoj obrazovanja da se ne stavlja iznad Ustava i da prouči zakone, a posebno osnovne odredbe (Član 2), nadležnosti BRO (Član 5, Član 6 stav 1), a da već izardene nastavne programe dostavi Ministarstvu obrazovanja i da ih ono distribuiraju po školama. Dalje poručuju da traže samo ono što im pripada po Ustavu i da neće dozvoliti da se iko poigrava sa njihovim ljudskim pravima. Dotad osnovci Bošnjaci će bojkotovati nastavu.¹² Vlada je brzo reagovala, nastava je započela već poslije par dana, s tim što se odustalo od uvođenja fakultativne nastave. Tokom 2008. godine su se završili novi nastavni programi, a konačno je početkom 2009. godine izdato Saopštenje¹³ o načinu izvođenja nastavnog jezika nacionalnih manjina u vaspitno-obrazovnom sistemu Makedonije, a na osnovu rada Odeljenja za jezike (turski, romski, bosanski, srpski i vlaški) koje prati, proučuje i obrađuje pitanja vezana sa unapređenjem obrazovanja zajednica.

Kao što sam prije pomenuo i ovdje stoji da redovna nastava se izvodi na makedonskom, albanskom, turskom i srpskom jeziku, dok jezici ostalih zajednica izučavaju se fakultativno, a od septembra 2008. godine izučuje se kao izborni predmet, za Bošnjake predmet Jezik i kultura Bošnjaka. Izborni predmet zastupljen je od trećeg razreda sa jednim časom, na godišnjem nivou od 36 časova, a od četvrtog do devetog razreda sa dva časa nedeljno i 72 časa godišnje. Dalje u saopštenju se navodi da vaspitno obrazovni rad na bosanskom jeziku se izvodi u OU "Rajko Žinzifov" – s. Gorno Orizari (Veles), od prvog do četvrtog razreda i u

---

¹² Утрински весник, Основците Бошњаци ќе ја бојкотираат наставата, Број 2474, 01. септември 2007, Скопје.

¹³ www.mon.gov.mk/mk/poc/19-organi/997-2009-01-27-13-19-06?format=pdf

OU “Diturija” – s. Ljubin (Saraj), od prvog do devetog odeljenja što je kontradiktorno sa prethodno navedenim da nastava se izvodi na makedonskom, albanskom, turskom i srpskom jeziku.

Kao zajednica, Bošnjaci imaju mogućnost bosanski jezik da izučavaju i kao izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka u: OU. “Alija Avdović”- s. Batinci (Študeničani), OU. “Mirče Acev”- Lažani (Dolneni), OU. “Lirija” – s. Žitoše (Dolneni) i u OU. “Pere Tošev” – s. Dupjačani (Dolneni). U gorepomenutim nema ostalih škola gdje su učenici Bošnjaci čak i većina, kao na primer OU “Bratstvo Edinstvo” u s. Srednje Konjare gdje više od dve trećine ukupnog broja učenika su Bošnjaci, ostalo su Albanci koji nastavu prate na albanskom, a Bošnjaci uče na makedonskom nastavnom jeziku i za ovu školsku godinu nisu u planu i nemaju pravo ni na izborni predmet.

U nekim ruralnim sredinama ne postoje škole zbog malog broja stanovništva (Čojlija, Čiflik, Ržaničino), a u većini slučajeva postoje osnovne škole samo do četvrtog odjeljenja, a obrazovanje do osmog moraju produžiti u druga naseljena mjesta, kao što je slučaj sa djecom iz Dolnih Konjara, Crkvina, Vodovrata i dr. Veoma često slično kao i romski učenici, bošnjački učenici se ocjenjuju sa nižim ocjenama, a pri izboru djece za različite vanškolske aktivnosti i takmičenja biraju se makedonski učenici jer najveći broj Bošnjaka uče zajedno na makedonskom nastavnom jeziku. Moram napomenuti da u posljednje vrijeme ima bošnjačkih učenika koji uče na turskom nastavnom jeziku.

U okviru Ministarstva obrazovanja i nauke kao i u njegovim segmentima (Biro za razvoj obrazovanja) ne postoji zaposlen personal koji bi bio odgovoran za nastavu na bosanskom jeziku u osnovnom obrazovanju, a država ne preuzima nikakve mjere da to promjeni, kao i da pripremi kadar za predmet Jezik i kultura Bošnjaka, za predmetnu nastavu i da ne govorimo. Za razliku od drugih zajednica, osim u osnovnom obrazovanju izučavanje bosanskog jezika je nepoznanica, što je veoma i diskutabilno kako će se izučavati jezik kada ne postoji mjesto gdje će se obrazovati kadar. Ne prave se uslovi za uvođenje predmeta iz gramatike i literature za studiranje na bosanskom jeziku, a ne preuzima se ništa za pripremu terena i stvaranja specijaliziranih kadrova za bosanski jezik, preko postdiplomskih studija, specijalizacija i sl. kao preduslov uvođenja lektorata na bosanskom jeziku, što je i prvi korak u otvaranju Katedre za studije na bosanskom jeziku. Srpski i turski jezik imaju i svoje katedre na Filološkom fakultetu na Univerzitetu “Sv. Kiril i Metodj” u Skoplju, a Vlaški jezik je od 2004. godine zastupljen na Pedagoškom fakultetu u Štipu. Daleko veći problem je što još ne postoje udžbenici na bosanskom jeziku, pa čak i za predmet Jezik i kultura Bošnjaka gdje nastavnici su ostavljeni na svoju inicijativu bez nikakve standardizacije nastavnih

planova i programa koristeći knjige iz Sarajeva ili iz Novog Pazara, a da ne govorimo o priručnicima, lektirama i drugim nastavnim pomagalicama. U pogledu upravljanja škola Bošnjaci imaju direktora u dve osnovne škole u Orizaru (Veles) i Lažane (Dolneni), iako ima i drugih škola gdje su većina učenika Bošnjaci, kao na primer u selu Srednje Konjare.

Sa Ohridskim sporazumom država je preuzela obavezu da pored oficijalnog makedonskog jezika u opštinama gdje nacionalne manjine su u većem broju od 20% obezbijede upotrebu manjinskog jezika u rangu službenog jezika. Ovaj cenzus stvara nezadovoljstvo kod zajednica koje su u manjem broju ili u određenim oblastima gdje ne ispunjavaju taj procent. Bošnjaci u tom pogledu kao što sam u djelu o diskriminaciji detaljnije napisao ne ispunjavaju taj cenzus, ali ne zbog objektivnih razloga.

Participacija i integracija

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina

Član 15

Strane će stvarati uslove za efektivnu participaciju pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i u javnim poslovima, osobito onim koji ih se tiču.

Faktičko stanje

U postkonfliktnom periodu sa Ohridskim sporazumom, Republika Makedonija je preuzela obavezu za kvalitetniju participaciju i integraciju nacionalnih manjina, osobito mjere za izgradnju povjerenja, razvoj decentralizacije, nediskriminacije i pravične zastupljenosti u svim segmentima društvenog života. Na žalost, pored političke participacije u vlasti sve nacionalne manjine, tako i bošnjačka zajednica je bila i još je zapostavljena u cjelom procesu i nije imala aktivnu ulogu u kreiranju državne politike. Vlast vođena makedonskim i albanskim strankama glavno je bila fokusirana u približavanju njihovim različitim političkim stavovima, pritom vodeći računa jedino o svom rejtingu u glasačkom tjelu, a to je direktno uticalo na nepravičnu procentualnu zastupljenost etničkih zajednica u zakonodavnoj, sudskoj i izvršnoj vlasti, kao i u ostalim javnim institucijama. U praksi participacija u javnoj administraciji, još ne zadovoljava standarde efektivne participacije nacionalnih manjina, posebno manjih zajednica.

Od institucija, Sekretarijat za sprovođenje Ohridskog dogovora razvija, koordinira i monitorira ovu politiku. Najadekvatniju ilustraciju pri-

mene politike pravične zastupljenosti možemo potražiti u dinamici novih zapošljenja. Prema Agenciji za državne službenike jedino kod albanske zajednice ima 12% više zapošljenja od njihovog udjela u stanovništvu, kod svih ostalih zajednica dinamika zapošljivanja ne odslikava čak ni njihov realni broj u društvu. Novozapošljeni Bošnjaci od 2004-2007. godine su samo 10 lica ili 0.32%. Sa ovom dinamikom jedino albanska zajednica će u kratkom periodu postići pravednu zastupljenost u društvu, a Srbi i Vlasi su od ranije implementirani u društvu.

Tabela br. 3. Novozaposleni državni službenici

Etnička pripadnost	2004		2005		2006		2007		Ukupno 2004-2007	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Makedonci	511	79.35	465	44.46	546	62.33	348	58.19	1870	59.1
Albanci	108	16.77	533	50.96	294	33.56	237	39.63	1172	37.04
Turci	8	1.24	20	1.91	7	0.8	2	0.33	37	1.17
Romi	5	0.78	7	0.67	4	0.46	2	0.33	18	0.57
Bošnjaci	0	0	4	0.38	3	0.34	3	0.5	10	0.32
Srbi	7	1.09	7	0.67	10	1.14	2	0.33	26	0.82
Vlasi	2	0.31	7	0.67	4	0.46	2	0.33	15	0.47
Ostali	3	0.47	3	0.29	8	0.91	2	0.33	16	0.51
Ukupno	644		1046		876		598		3164	

Ukupni broj državnih službenika u Republici Makedoniji do kraja 2007. godine iznosi 12.530 zaposlenih u izvršnoj, zakonodavnoj, sudskoj i lokalnoj vlasti. Kao što je prikazano na Tabeli br. 4 od ukupnog broja zaposlenih lica 41 su Bošnjaci ili samo 0.33%, a sa dinamikom zapošljavanja od 2004-2007 taj procent se neće promjeniti i sledećih godina. U izvršnoj vlasti (ministarstva, stručne službe vlade) od 8144 lica, Bošnjaci su 23 ili 0.28%. U zakonodavnoj vlasti, samostalnim državnim organima, agencijama i komisijama rade 418 službenika od kojih ima 3 ili 0.72% Bošnjaka. U sudskoj vlasti ima 1938 lica od kojih ima 9 ili 0.46% lica bošnjačke nacionalnosti. U lokalnoj vlasti broj državnih službenika iznosi 2030 od kojih su samo 6 ili 0.29% Bošnjaci. Ovakva zastupljenost je krajnje nepovoljna osobito u izvršnoj i lokalnoj vlasti znajući da imaju čak 2 opštine sa skoro 20% Bošnjaka od njihovog stanovništva.¹⁴ U sudskoj vlasti moramo napomenuti da su sve etničke za-

¹⁴ Годишен извештај за податоците од регистарот на државните службеници за 2007 година, Агенција за државни службеници на РМ, Скопје, 2008.

jednice minimalno zastupljene u pogledu nosećih funkcija javnog tužilaštva i sudija. Bošnjaka osim u Vrhovnom sudu Republike Makedonije gdje imamo jednog sudiju bošnjačke nacionalnosti u svim ostalim osnovnim i apelacionim sudovima, kao i u svim osnovnim, višim i javnim tužilaštvima nema.

Tabela br. 4. Državni službenici prema nacionalnoj pripadnosti (2007)

Nacionalna pripadnost	Ukupno	%
Makedonci	9934	79.28
Albanci	2001	15.97
Turci	130	1.04
Romi	50	0.40
Bošnjaci	41	0.33
Vlasi	119	0.95
Srbi	183	1.46
Ostali	72	0.57
Ukupno	12530	100.00

Od samostalnosti do danas u Republici Makedoniji funkcioniraju tri bošnjačke političke stranke koje su participirale u valdajućem režimu u različitim periodima. To su: Stranka Demokratske Akcije, Demokratska Liga Bošnjaka i Bošnjačka Demokratska Stranka. Ono što je zanimljivo i po prvi put se dešava jeste da u sadašnjoj Vladi Republike Makedonije participiraju i koalicioniraju sve tri stranke.

U dosadašnjim sastavima skupštine Bošnjaci su zastupljeni u parlamentu od 1998 godine do danas. To su sledeći poslanici:

Avdija Pepić (2008-2012): Član Stranke Demokratske Akcije Makedonije. Rođen 1961. godine u Skoplju. Diplomiran ekonomist. Živi u Skoplju.

Esad Rahić (2002-2006. i 2006-2008): Član Socijaldemokratskog saveza Makedonije. Rođen 1964. godine u Skoplju. Diplomirani pravnik. Živi u Skoplju.

Rafet Muminović (2002-2006): Član Demokratske Lige Bpšnjaka Makedonije. Rođen 1955. godine u Peć. Ima više obrazovanje. Živi u Skoplju.

Alija Šahić (1998-2002): Kao član Demokratske Alternative, zatim kao nezavisni poslanik. Rođen 1944. godine u s. Bać kod Rožaja. Ima više obrazovanje. Živi u Skoplju.¹⁵

Poslanici Bošnjaci nikad nisu bili birani samostalno, već kao deo drugih političkih partija ili kao koalicioni partneri, tako da i njihovo djelovanje je moralo biti usklađeno stavovima političke stranke kojoj pripadaju ili vodeće stranke u koaliciji. Sa promjenama izbornih zakona u 2008. godini očekivalo se da će se donjeti zakon kojim će manje zajednice svoje poslanike delegirati u jednoj izbornoj jedinici na nacionalnom nivou, ali albanski faktor je bio protiv uvođenja garantiranih mjesta za manjine. Time bi se smanjila glasačka moć Albanaca u parlamentu pri glasovanju zakona za koje pokraj proste većine je potrebna i većina glasova poslanika nacionalnih manjina.

Na nivou lokalne vlasti Bošnjaci su imali jednog gradonačelnika u Opštini Dolneni i to od 2005/2009. godine. G-din Izudin Karišik izabran je za gradonačelnika kao kandidat SDSM. Rođen je 15.09. 1959. godine u s. Lažani, gdje završava osnovnu školu. Gimnaziju završava u Prilepu, a Pravni fakultet u Skoplju. Radi u MVR-SVR Prilep na različitim funkcijama. Većnika ima u nekoliko opština (Čairu, Petrovcu, Dolneni, Velesu). Na lokalnim izborima u 2004. godini od ukupno 1391 većnika, Albanci su 351 ili 25.23%, Turci 39 ili 2.8%, Romi 18 ili 1.3%, Srbi 26 ili 1.9%, Vlasi 11 ili 0.8%, Bošnjaci 6 ili 0.4% i ostalih 15 ili 1.1%.

Preporuke

Vlada Republika Makedonije kao najodgovornija u vezi sa pitanjima poštovanja i ispunjavanja standarda vezanih za ljudska prava treba da preduzme konkretne korake za efikasnu realizaciju preporuka Savetodavnog Komiteta Ministara Savjeta Evrope kao značajan segment kriterija za dalju evrointegraciju zemlje. Ne samo zbog toga, već i zbog dalje demokratizacije i građenja multietničkog, multikonfesionalnog i multikulturnog društva.

Na žalost Makedonija sve više postaje binacionalna država Makedonaca i Albanaca u kojoj ostali narodi, među kojim i Bošnjaci su diskriminirani i neintegrirani i ne uživaju jednak status sa ostalim narodima. Kažem sa ostalim narodima, ne samo u poređenju sa većinskim, jer praveći analize uočljivo je da su Bošnjaci i Romi na dnu skale po svim goreobrađenim i navedenim kriterijuma. Radi toga Vlada Republike Makedonije je dužna da sprovede sve teoretske odredbe zakona i na djelu. To se odnosi na sledeće:

---

¹⁵ <http://www.sobranie.mk/mk/default.asp?vidi=biografija>

- Da omogući dobijanje državljanstva svim Bošnjacima koji su rođeni u Makedoniji, kao i da pojednostavi i proceduru dobijanja državljanstva;
- Da obezbjedi pravednu i proporcionalnu zastupljenost Bošnjaka u svim sferama društvenog života;
- Da posveti posebnu pažnju za izjednačenje infrastrukturnih životnih uslova u mjestima i regijama gdje žive Bošnjaci ili druge manjinske zajednice, što bi finansijski podržala i međunarodna zajednica;
- Da izgradi efektivne kriterijume u dijelu ocenjivanja u obrazovanju, da bi sprječila pristrasno ocenjivanje, stereotipe i predrasude prema nacionalnim manjinama;
- Da preuzme sve neophodne aktivnosti za pisanje i štampanje prvog udžbenika na bosanskom jeziku, kao i da se izgrade zajedničke vrijednosti u udžbenicima, posebno istoriji, za multietnički suživot;
- Da isključi svaku selektivnu brigu o kulturnim znamenitostima i spomenicima;
- Da zauzme aktivniju ulogu u obezbeđenju programa i termina na maternjem jeziku, te da obezbjedi i pomaže stvaranje nacionalnog televizijskog kanala na bosanskom jeziku;
- Da obezbjedi i pomaže stvaranje pisanog medija na bosanskom jeziku;
- Da stvori i obučni nastavni kadar neophodan za bolji kvalitet obrazovanja na bosanskom jeziku, vodeći računa o njihovim tradicionalnim i specifičnim potrebama;
- Da posveti pažnju i obezbedi sredstva za negovanje i uzdizanje kulture, umjetnosti i tradicije Bošnjaka u Republici Makedoniji;
- Da i dalje praktikuje participaciju po etničkom ključu u javnim službama u kombinaciji sa kvalitetom novih kadrova, a ne po partijskoj pripadnosti;
- Da vodi posebnu pažnju o procentualnoj zastupljenosti Bošnjaka u zakonodavnoj, sudskoj i izvršnoj vlasti da bi se obezbedila optimalna participacija;
- Da donese zakon kojim se garantiraju poslanička mjesta nacionalnih manjina i koji će se delegirati u jednoj izbornoj jedinici na nacionalnom nivou.

Ovo su samo neke od mjera koje treba da preduzme Vlada Makedonije kako bi Bošnjaci koji su sastavni i neodvojivi deo makedonskog multietničkog tkiva, tolerancije i suživota bili ravnopravni građani ove

države. Dalje unapređenje integracije Bošnjaka u makedonskom društvu je opredeljenje koje je u potpunoj suglasnosti sa evropskim demokratiskim standardima i praksom.

Literatura

1. *Анализа на меѓуетничките односи во Република Македонија*, Здружение на граѓани за подршка на меѓуетничкиот дијалог и развој на заедницата “Заеднички вредности”, Скопје, 2009.

2. *Билтен*, Министерство за финансии на Република Македонија, Скопје, февруари 2005.

3. *Втор извештај на Владата на Република Македонија по рамковната конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа*, Министерство на надворешни работи на Република Македонија, Скопје, 2007.

4. G. Bašić, N. Milićević, J. Murgel, V. Ortakovski, S. Tatalović; *Demokratija i Nacionalne Manjine*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2002.

5. G. Bašić, N. Milićević, P.E. Mitev, V. Stanovčić, S. Tatalović, S. Škarić, *Perspektive Multikulturalizma u državama Zapadnog Balkana*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2004.

6. Georg Brunner, *Nationality Problems and Minority Conflicts in Eastern Europe*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gütersloh, 1996.

7. *Годишен извештај за податоците од регистарот на државните службеници за 2006 година*, Агенција за државни службеници на РМ, Скопје, 2007.

8. *Годишен извештај за податоците од регистарот на државните службеници за 2007 година*, Агенција за државни службеници на РМ, Скопје, 2008.

9. *Годишен извештајот на Стејт Департментот на САД за почитувањето на човековите права во Република Македонија во 2007 година*, Бирото за демократија, човекови права и труд, Амбасада на САД во РМ, Скопје, 2008.

10. *Иницијален извештај на Република Македонија по Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства*, Министерство за надворешни работи, Влада на РМ, Скопје, 2003.

11. *Национална стратегија за интеграција на Република Македонија во Европската унија*, Влада на Република Македонија, Генерален секретаријат, Скопје, 2005.

12. *Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina*.

13. *Препораки од Лунд во врска со ефективно учество на националните малцинства во јавниот живот и објасненија*, Фонда-

ција за меѓуетнички односи, Канцеларија на Високиот Комесар за национални малцинства, Скопје, 1999.

14. *Проект за поддршка на човековите права*, Годишен извештај за 2007, Коалиција “Сите за правично судење”, Скопје, 2008.

15. Tatalović Siniša, *Nacionalne Manjine u Hrvatskoj*, Stina, Split, 2005.

16. *Ustav na Republika Makedonija*.

17. Чубриќ, С. *Меѓународни стандарди за правата на припадниците на малцинствата*, Заеднички вредности, Скопје, 2006.

